

Po našem

Tento článek a slovníček vznikl více než rok předtím, než se objevil populární Ostravak Ostravski. V té době také byl poprvé umístěn na nástěnce naší školy. Na překlad dole uvedených slovíček byla vypsána soutěž. Slovníček má Ostravak sice obsáhlejší, ale používá ve svých humorných textech řadu slov, obrátů a přirovnání, se kterými jsem se já, vyrůstající mezi lidmi této řeči, nesetkal, a ani nemohl, protože řada výrazů jsou upravené modernismy, které se ještě nedávno vůbec nepoužívaly. Nicméně, stejně jako všechny jazyky a dialekty se i tento vyvíjí..., a „tuž pud'my še o tym powykladat'!“

„Tvrda je slezaska řeč, kaj teho třeba, ináč je měkutka jak střidka chleba.“

Takto zní první verš první básně v půvabné sbírce básní „Pletky“ slezského básníka a vypravěče Frana Směji. Je napsána ve slezskoopavském nářečí a patří k nemnoha dílům nářečové literární tvorby.

Pocházím z Petřvaldu u Karviné a jako malý chlapec, když jsem poslouchal, jak se spolu baví můj tatínek s babičkou, zdaleka jsem všemu nerozuměl. Říká se tomu „mluvit' po našem“. Doma jsme totiž mluvili, až na některé drobnosti, celkem spisovně. Jednak proto, že tatínek byl učitelem češtiny, a jednak proto, že maminka pocházela z Čech. Přesto se mi podařilo něco z této zajímavé a často i veselé řeči pochytit. Opravdu jen něco, protože když jsem poslední tři roky základní školy chodil do Bludovic u Havířova, kde se tak mluví mezi žáky běžně, podařilo se mi často něco „plácnout“ špatně, což vyvolalo bouři smíchu, mimochodem velmi dobrosrdečného, tannějších spolužáků.

Dlužno podotknout, že tato řeč – po našem – je směsicí češtiny, polštiny, méně němčiny (lze najít přímo německá slova jako např. fertig, nebo zkomoleniny – odvozeniny např. dacha od německého das Dach). V jihovýchodní oblasti kolem Jablunkova bychom našli i vliv slovenštiny. Severozápadně, směrem k Opavě zase větší vliv němčiny, protože tam jsme již v oblasti Sudet. Toto nářečí se používalo jen v severních oblastech Moravskoslezského kraje. Již Havířově jej téměř neuslyšíte, protože hodně lidí se tam přistěhovalo za prací z jiných krajů republiky a třeba v Novém Jičíně se mluví téměř spisovně. Drobné rozdíly je však možno vyzorovat i na opačných koncích „kajjake dědiny“ neboli leckteré obce.

V dnešní době se po našem už moc nemluví, hlavně ve městech a mezi mladou generací. Ještě tak na venkově nebo mezi našimi prarodiči. Zde příkládám miniaturní slovníček výrazů, které mi utkvěly v paměti, a které se vyskytují v Petřvaldě a okolí.

Protože, jak je uvedeno již na začátku tohoto článku, „Tvrda je slezaska řeč ...“, uvádím zde i pár slov, která bychom v určitých situacích mohli považovat za vulgární, ale rodilý mluvčí je v běžném životě používá a připadají mu normální např. při práci u žumpy, to jest „kaj teho třeba“. Řeč „po našem“ pochopitelně pronikla i do povolání dříve vykonávaných v našem kraji, a tak se můžeme ještě dnes setkat s řadou zcela speciálních výrazů např. z hornictví, zemědělství a mimo jiné i ze stavebnictví i mimo dotyčná pracoviště. Celá řada výrazů se mění v tomto nářečí, oproti spisovné češtině, jen při skloňování nebo časování, např. „Mumy auto“, ale „jadumy autym“, un jechol autym“. Výslovnost „l“ je zde něco mezi /u/ a anglickým /w/. V další řadě výrazů je oproti spisovné češtině změna třeba jen v jednom písmenu, zpravidla v samohlásce.

Např. šroubek – šrubek, hřebík – gřebik, (gvuzď), samozřejmě s krátkým „i“, protože dlouhé samohlásky se v tomto nářečí nevyskytují.

Byl bych vděčný všem, kteří by byli ochotni přispět některými výrazy ze svého okolí. Vážnější zájemce odkazují na veřejné knihovny a studovny. Např. kniha Karola Kadlubiece „Skoro zapómňane“, o radostech a strastech staré Karviné poskytuje několikastránkový slovníček. Tam je ovšem silnější vliv polštiny.

Následuje několik výrazů používaných v Petřvaldě, Orlové a okolí. Prozatím neuvádím spisovné české ekvivalenty, protože záměrem tohoto článku je také přimět naše studenty k diskusím nad tímto jazykem doma s rodiči a prarodiči.

Ing. Jiří Rýznar

A také proto vyhlášíme soutěž v překladu!

Vyhraje ten, kdo první přinese kompletní překlad následujícího minislovníčku (asi 150 výrazů) do češtiny a odpověď na otázku na konci.

Podstatná a přídavná jména a některá z jejich spojení

(pl.) je plurál, t. j. množné číslo

ajfer	futro
baba	gaďory
babina	galaty (pl.)
babuť	ganek
bravek	gibel
becyrek	gizd
betajgle (pl.)	gnotek
bindula	gorněc
blacha	gornek
brygla	gospoda
břidok	gořouka (gořolka)
bulaty	graca
bumbun	gřyndka
buty (pl.)	gryzek
bykovec	guvno
bymbynek	gvelb
cebula	gymba
ceгла	hacka, pled
cvikla	handra
cycok	hupcug
čopka	hura
čosnek	chachar
děvucha, d'oucha	chlatať
divan	chlastnut'
dlažka	chlop
drabina	chlyb
drabiňok	chvistek
dřistať	kabot
dřisty chlasty (dřisty pulty)	kačok
dumek	kark
dviře	kary
dynko	kelner
fajsel	keta
fajrunt	kěrchov
faširka	kibel
fertig	klobuk
firhaňki	kobzole (pl.)
forlefla	korkot'ung
ftok	krampoč
furtka	krova
fusak	krulik

krutki	stryki (pl.)
krutki špic	sumšad
krygel	synek, synek bymbynek
kumin	ščajby (pl.)
kumiňoř	ščipa
kumpělka	šiba
kunčina	šichta
kura	šklunka
kurnik	šlajdra
kurnik šopa	šlajer
kvitko	šňodani
lokajka	šopa
lyžka	špajzka
mlyko	šrajtofla
marekvja	šraki
mur	štangla
nožice (pl.)	štacheta
objod	štreka
oryngle (pl.)	štrozok
papjur	šťur (ščur)
paryzol	šuflada
patyk	šumny
pazury (pl.)	šurgoč
pětruška	švihlo
pierun (paskudny)	targus (např. vynglovy)
pikol	t'ma
pinšč	tretuar
piňundze	trušok
podtěp	trutizna
pole	ufatykovany
poloki (pl.)	vaštrok
porvuzek	vercajk
pudlica	věčeřa
pulka	věčur
pysk	vuřt
robota	vuzek
rynek	vyngli
rynkavice (pl.)	vyntka
rynk-štangla	vynzki
rynki (pl.)	xnyra
smykula	zengruvna
smyk	zic
stolek	zoduvka
strumek	zogroda
stružka	zymby

Slovesa a některá z jejich spojení v nejběžnějším tvaru

bečet'	dřistať
bydě (bud. čas od býti)	dovať
calovať	dumy še pulke

futrovať	řnuť
gichnuť	smykať se
guniť	střelit' po pysku
chynyt'	řastnuť
chlastnuť	řmjať se
jechať	tisnuť
kul-pyt kul-pyt (neohebné a říkáno dvakrát za sebou) *	třasknuť
lotat'	uprat'
měřkať (mjyřkať)	un je pierun paskudny
padat', padze (3. os.j.č. př. č.)	valit'
plaskať	vybit' řibu (řibe)
gruntovať	vyťungnuť
pučkať	zpytať
	zvjať groch

u některých sloves je vid dokonavý tvořen předponou „z“. Např valit' – zvalit'
nebo „u“ prat' - uprat'. Jinde změnou koncovky: „dřistať - dřistnuť

**Un to valil do gagora. O, un to všicko zvalil. Una go vali každum chvile.
V gospodě go zvalili. ale: „ Un za ňum vali.“ „Valil dudum.“ „Kaj valiř?“**

* una se ředla jak pryncezna a un ji kulpyt kulpyt přiřus objod - kulhajíc
(kulpyt opakováno, podobně, jako zvukomalebné napodobení mařinky ču ču)

Jiné slovní druhy a jejich spojení

bo	idymy do sadzunek
diřo	jutro
do pieruna	kaj
čemu	mumy tego v pysk
grumski	teraz
gunym	včora

Některé speciální výrazy z hornictví

bindloch	
cyp (v běžném, avřak přeneseném významu je to nadávka – vulgarismus)	
hajcman	haviř
havirňa	pařnica
řajba	řpermasa

a ze stavebnictví

garbovňa	rajbetka
kelňa	řufanek
kumin	vaservoga
mur	zenkel

A jeřtě jedna otázka:

Co a kde označují slova „Pokrok“ a „Hedviga“ (Hedvika) v následujícím (s)prostonárodním čtyřverří?

„Na Pokroku hvězda svítí, na Hedvidze tma jak v
Svíť hvězdičko svít' a ty nas poľub v“

Bylo mimochodem uvedeno ve vlastivědném pořadu „Večer na téma...“ na druhém programu České televize v neděli 5. 12. 2000? Mezi staršími lidmi je toto dvojverší skutečně známé. Doplnění chybějících slov nepovažuji za problém.

Tuž fajně še дума o tym povyklodejtě, a že pěkně pozdravujym.

Ing. Jiří Rýznar

A ještě něco mimo soutěž pro ty, kteří toho nemají dost.
Zkuste uvést odpovídající rčení bližší spisovnému jazyku.

Šrame ti v pale.

Kantuj se!

Štrykoval nohami.

Bulaty, jak chleba kulaty.

Lezt do peněz.

Kuřiš, jak bys koňa prodal.

Měl plne ryny.

Braly mě mory.

Kuřil, jak když chudobny topi.

Čumiš jak ščur do ryny.

Vajco se robi chytřejši, jak kura. (Úslovi)